

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
<http://ageconsearch.umn.edu>
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

haftlichen
hrend des
e wurden
e Verän-
estitionen
ucht. Die
strukturel-
n wurden
en Zielen
ang unter
er Ver-

imulation
and 1975.
vestment
vestments
d. He de-
economic
He explo-
ation sys-
trend of
the other.

A TERMELÉSI RENDSZEREK VERTIKÁLIS FEJLESZTÉSÉNEK NÉHÁNY ELVI KÉRDÉSE

MARILLAI VILMOS dr.

A termelési rendszereknek a IV. ötéves tervidőszak második felében elért gyors fejlődési üteme és javuló termelési színvonala mind gyakrabban veti fel az ott termelt, egyre növekvő tömegű termékmennyiségek realizálásának kérdéseit. E termékmennyiségek realizálása alatt ezúttal nem általában az értékesítési módozatok, vagy legkedvezőbb piaci konstrukciók kialakításának „hagyományos” változatát értjük, hanem a termelési rendszer tevékenységét és az azt megelőző, illetve követő tevékenységeket ellátó szervezetek tevékenységeinek rendszertermészetű vertikális egységbe foglalását. Az ilyen vertikális fejlesztéseknek csupán a kezdeteinél tartunk, szórványosan és lokálisan figyelhetők meg kísérleti törekvések (pl. a fűszerpaprika-vertikum, az állattenyésztés egyes rendszerei stb. esetében).

A termelési rendszerek vertikalizálódásának kérdéseit az ágazattól, a terméktől függően differenciáltan kell megítélni. Nyilvánvaló, hogy a szántóföldi növénytermelési rendszerek között pl. a kenyérgabona-termés realizálása a gabonagazdaság jelenleg kialakult tevékenységi és vállalati szerkezeti struktúrájában fog továbbfejlődni. Ettől némileg eltérő a kukoricaágazat helyzete, melynél az elsődleges transzformáció — pl. a hizlalás — a mezőgazdasági vállalati „üzemkörben” szerveződik. A takarmányipar mezőgazdasági vállalati megszervezését szintén a vertikalizálódás tényeként tarthatjuk számon. Az állattenyésztési termelési rendszerek jó termelési eredményei — különösen a baromfi- és sertéságazatban — már igen aktuálissá teszik a tervszerű gazdasági integrációt. Hasonlóan vélekedhetünk a szántóföldi zöldségtermelés esetében is.

Az elvi megfontolások szintjén ezért — jelenleg — egyfajta gazdasági koncepció, és feltételrendszer kialakításának indító munkálatait tűzhetjük napirendre. Ebben az értelemben vetek fel néhány gondolatot az agrárökonomiai kutatások egyes idevágó tapasztalatai alapján. Ebből fakad következő fejtegetéseim hipotézisjellege, a vita- és problémafelvetés hangsúlyozása.

A VERTIKÁLIS KAPCSOLATOK FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A termelési rendszerekben egy meghatározott mezőgazdasági termék termelésének tényezőit (és módszereit) optimális szerkezetben kell elrendezni, egybefoglalni, majd folyamatosan megújítani. A termelési rendszerek az elmúlt tervidőszakban a mezőgazdaság több ágazatának gyorsan fejlődő horizontális integrációivá váltak. Ezt az általánosítást elfogadhatjuk akár az ágazatok közti, akár az ágazaton belüli differenciáltság tényeinek, vagy a fejlődési folyamat egyenlőtlenségeinek ismeretében is.

A termelési rendszerekben növekszik a termelés koncentrációja. Ennek sajátosságai:

- a koncentráció vállalatközi jellegűvé válik;
- az alapegységmérték a legfejlettebb technika új elemeinek optimális kihasználásához igazodik, az alapegység egész számú többszörösével növelhető a termelés;
- nagyságrendileg nagyobb lett a termelésbe vitt szellemi tőke;
- a koordináció tevékenysége mélyreható;
- a tárgyiasult és eleven munka működtetésében a legszigorúbb felelősség érvényesült stb.

A termelési rendszerek vertikális továbbfejlesztésének jövőbeni kérdései a legszorosabban összefüggnek a jelenleg érvényes szervezeti keretekkel és az ökonómiai tényezőkkel.

A termelési rendszerek vertikális tevékenységének bővítésében az az *alapkérdés*, hogy e horizontális integrációk szervezeti keretei miként fejlődnek a továbbiakban. Ismeretes, hogy a jelenleg működő termelési rendszerek — néhányat kivéve — önálló jogi személyiséggel *nem* rendelkeznek. A termelési rendszerek belső kapcsolatait, dologi viszonyait szerződések szabályozzák. Ennek egyik ökonómiai velejárója, hogy a termelési rendszerekben magas színvonalon valósul meg a mezőgazdasági nyersanyag-termelés *horizontális koordinációja*.

A termelési rendszerekben nincs tőkeegyesítés és közös fejlesztés. Ilyen értelemben tehát a termelési rendszeren belül *a koordináció az elsődleges a kooperációval szemben*.

A gazdaságirányítás jogi és közgazdasági szabályozásainak továbbfejlesztése fog egyértelműen választ adni arra is, hogy miként lehet a jelenleg három- és ötéves szerződéseken nyugvó termelési rendszerek fejlesztési politikáját *hosszabb távon* is érvényesíteni a felismert, és a gyakorlatban széles körben alkalmazható tudományos eredmények ismeretében.

A termelési rendszerek vertikális fejlesztésének új lehetőségeit fogják nyújtani a jövőben létrejövő regionális vertikális integrációk. A nagy regionális kiterjedésű integrációkban és a termelési rendszerekben megvalósuló termelés- és gazdasági folyamatszervezés érintkezési felületeinek kiterjedése vagy összefonódásuk szorossága válthat ki — a termelési rendszerek továbbépülésére is visszaható — vertikalizálódást.

A jövőbeni regionális integrációk és a termelési rendszerek közti vi-

szonyok
illetve t
kereteit
összefüg
lexitása
horizont
komplex
ipari ko
ebből a
tosságol
lexumol
élelmisz
közössé

A
között
és konc
Ezek fi
a term
galmaz
szeteser
telmény
gyai, a
szervez

Ne
latok
szesség
pedig a
tömegü
nélkül
A köve
nyiség
nek má

A
nyiség
dolgoz
különb
sajátos
azt, h
mérték
szerve

A
hátrán
szellen
dekelta
dás ny

szonyok azért is igen figyelemre méltók, mert a termelési rendszer ágazat-, illetve termékcetrikus integráció, mely a regionális integráció szervezeti kereteit rendre meghaladja, és szervezeti felépítésükben nincs is különösebb összefüggés közöttük. A regionális agráripari integrációk több ágazat komplexitásában fejlesztik — részben a termelési rendszerek alkalmazásával — horizontális és vertikális kapcsolataikat. Minthogy a termelési tényezők komplex fejlesztésének szakmai központját képviselik, a regionális agráripari komplexum vállalataira az adott mezőgazdasági termék termelésének ebből a központból vezérelt megvalósítása hárul. A vállalatgazdasági sajátosságok a nagyságrendekkel megnövekedett termelés agráripari komplexumon belül történő vertikális továbbfejlesztésben mutatkoznak (pl. az élelmiszeripari feldolgozás megszervezésével vagy ilyen vállalatok szervezeti közösségbe vonásával).

A termelési rendszerek vertikális továbbfejlesztésének szempontjai között nem kevésbé fontos az élelmiszer-gazdaságban kialakult specializáció és koncentráció adott szintje és a *munkamegosztás kialakult tagozódása* sem. Ezek figyelembevételével a kialakult munkamegosztás előnyeit felhasználva a termelőeszköz-gyártó élelmiszeripari feldolgozó, termékbegyűjtő és -forgalmazó stb. vállalatokkal kell új kapcsolatrendszereket kialakítani. Természetesen e vállalatok szervezeti lehetőségeinek ezekhez az új típusú követelményekhez kell igazodniuk. Mindezek azonban *későbbi megfontolás* tárgyai, a termelési rendszerek vertikális fejlesztésének csaknem valamennyi szervezeti kérdésével együtt.

Nem kétséges, hogy a termelési rendszerek kereteiben koordinált vállalatok és ágazatok termékmennyiségei külön-külön is, főleg azonban összességükben igen jelentősek. Az egy központból vezérelt termelési (nem pedig a tágabb gazdasági) folyamatszabályozás *elvi lehetőséget teremt a nagy tömegű nyersanyag továbbfeldolgozására, megfelelő — de eddig még példát nélküli — szervezeti konstrukciók, vállalkozások kibontakoztatása révén*. A követelmények között itt elsősorban a nyersanyagtermékek nagy mennyiségeit és homogén minőségét kell hangsúlyoznunk, a termelési rendszereknek már idáig is megfigyelhető termelésbiztonsági jellemzőire alapozva.

A technikai-gazdasági összefüggések e téren korántsem csupán *menyenyiségi* követelményeket fogalmaznak meg pl. a nyersanyagtermelő és -feldolgozó szervezetek között. A kapcsolódó technikák fejlettsége közti nagy különbségek a fejlesztés beszűkülését eredményezhetik. A szervezeti felépítés sajátosságai a technikai-gazdasági relációk *minőségi* jellemzőit képezik, pl. azt, hogy a vállalati érdek kifejeződése ténylegesen vállalati-e, és milyen mértékben transzformálódik az a termelési és gazdálkodási centralizáció szervezeti konzekvenciái szerint.

A termelési rendszerek elképzelhető vertikalizálódását *nem befolyásolja hátrányosan* a már eddig is kialakult horizontális koordinációs szervezési és szellemi központ megléte. A termelési rendszerben jelenleg érvényesülő érdekeltségi viszonyok gazdagodása és átrendeződése várható a vertikalizálódás nyomán.

TERMELŐI ÉS VÁLLALATI ÉRDEKELTSÉG A VERTIKÁLISAN FEJLESZTETT
TERMELÉSI RENDSZEREKBE

Jelenleg a termelési rendszerekben részt vevő mezőgazdasági termelőszövetkezetek és állami gazdaságok elsősorban a rendszeren belüli tevékenység jövedelmezőségének fokozásában érdekeltek. Ezért nem fűződik jelentős rendszerszintű vagy rendszerjellegű vállalati érdek a termékfeldolgozás és forgalmazás tevékenységi köreinek megszervezéséhez.

A vertikális tevékenységbővítés vállalatökonómiai szempontjai ágazatonként, tevékenységi körönként és vállalatonként is különböznek egymástól. Hangsúlyozni szükséges a vállalati érdekelttség jelentőségét, amely mindezt függetleníti attól, hogy az adott ágazatban folyó termelés rendszeren belül történik-e. Nem kétséges, hogy a termelési rendszerek által megvalósított minőségileg is újszerű technikai fejlődés és termelésszervezés nyomán bővülő nyersanyagbázisok az ilyen vertikalizálódás tárgyi feltételeit javítják.

A vertikalizálódás más irányai rendszerszinten ítéelhetők meg. A mezőgazdasági nyersanyagtermelést megelőző tevékenységi szakaszok folyamatos megújítását célzó tevékenységek közös érdekkörbe vonása várható a fajtanemesítésben, a speciális termelőeszközök, berendezések gyártásának megszervezésében (pl. licencvásárlás útján is), közös hűtőtárolók létesítésében stb.

A vertikális termelési rendszer szervezetét nem tekinthetjük egyetlen vállalatnak. Ellenkezőleg: ezt a termelés és gazdálkodás önálló alapegységei által létrehozott együttesként kezelhetjük. A termelési rendszert alkotó vállalatok (termelőszövetkezetek és állami gazdaságok) sokrétű, organikus kapcsolatban vannak a népgazdasággal. E kapcsolatoknak egyre szűkülő részét képezik az eseti árugazdasági kapcsolatok, míg bővülnek, és tartalmukban gazdagodnak a termelési rendszeren kívüli kooperációs viszonyok. Köztük az olyan korszerű szerződéses viszonyok, melyek integratív hatása jelentősen fejlődik.

A termelési rendszer keretei között, az ahhoz vertikálisan kapcsolódó termékellhelyezési szakasz biztonságossága csupán harmadrangú kérdés. A szóban forgó tevékenységbővítés jövedelmezőségi viszonyai (eszköz-áramlás, tőkehatékonyság, munkatermelékenységi viszonyok, jövedelmezőség stb.) az alapvetőek az ilyen jellegű elhatározásoknál. Fontos tudni, hogy mindezek a tényezők nem önmagában a bővült szakaszra vonatkozóan, hanem az integrációba vont valamennyi tevékenység átlagszintjéhez képest bekövetkező változásokkal együtt képezhetik a reális mérlegelések tárgyát.

A VERTIKÁLIS KAPCSOLATOK HATÁSA A VÁLLALATOK ÖNÁLLÓSÁGÁRA

A kapcsolódó tevékenységek vállalatainak szervezeti kereteire is hatást gyakorló vertikális termelési rendszerében a részt vevő vállalatok gazdasági önállóságának kérdéseit ugyanazok a fő vonások jellemzik, melyeket álta-

lában a fogalm

A
rint —
eredetű
forgalm
vezérlé

Az
nak öss
határoz
szervez
éredk
gekre s
egység
a kapc
nem v

A
tei, am
szervez
lizált t
jed a k
erősebb
rábbi

A
nyezöl

1.
szerve
stb.) v
szer sz
böző.

2.
tékü,
jön lé

3.
sul me
kező l

4.
retkü

A
tönző
kiind
integr

lában az integrációra vonatkozóan az agrárökonómiai kutatások már megfogalmazták.

A vertikális integráció — az általánosan elfogadott meghatározás szerint — tudatos gazdaságszervezési folyamat, amely egy-egy mezőgazdasági eredetű termék (termékrész vagy termékesoport) termelési, feldolgozási és forgalmazási tevékenységeit foglalja egybe egységes irányítás, központi vezérlés révén. E tudatos tevékenység eredménye az integrált gazdaság.

Az összefüggő vagy egymásra épülő tevékenységi szakaszok nem olvadnak össze, nem olvadnak be egyetlen egy nagy vállalati keretbe, hanem meghatározott részérdekeltséggel bíró és részönállósággal rendelkező gazdasági szervezetek tervszerűen szervezett tevékenységi láncolatát képezik. A részérdek szuverénitása az integráción kívüli termelési és gazdasági tevékenységekre vonatkozik. (Abban az esetben, amikor a korábban önálló gazdasági egységek egyetlen vállalati keretben egyesülnek, vertikális vállalatról, tehát a kapcsolódó tevékenységek üzemszékeinek kombinációjáról beszélünk. Ez nem vertikális integráció.)

A tevékenységek integrálódásakor *változnak a szervezés és irányítás keretei*, ami jelentős visszahatást gyakorol az integrálódó tevékenységek korábbi szervezetére is. Minél fejlettebb a specializáció, minél korszerűbb e specializált tevékenységek termelési-technikai színvonala, minél messzebbre terjed a központi vezérlés átfogása a vertikális tevékenységi láncolatban, annál erősebb e szervezeti módosítás hatása, és ennek függvényében alakul a korábbi szervezetek önállósága.

Az önállóság és a gazdasági integráció összefüggéseit a következő tényezők is befolyásolják:

1. A gazdasági integráció nem terjed ki az integrálódó részek (gazdasági szervezetek; tehát termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, vállalatok stb.) valamennyi tevékenységére, hanem csupán ágazatilag (termelési rendszer szerint) meghatározott körére. Az ágazatilag meghatározott kör is különböző.

2. A közös irányítás még ebben a meghatározott körben sem teljes mértékű, hanem sok korlátozó és megkötöttséget hordozó elemmel enyhítve jön létre.

3. Az integráció az integrálódó részek önálló elhatározása alapján valósul meg. Ez a gazdaságirányítás feltételrendszeréből és alapvonásából következő követelmény.

4. A résztvevők (adott tevékenységi szakasz végzői) között nagy méretkülönbségek vannak.

Az önállóság, az önálló elhatározáson alapuló döntések minél több ösztönző elemének fenntartása egyoldalról, és a tervszerűség alapcéljaiból kiinduló szabályozás előnyeinek megszerzése a másik oldalról, ez rejlik az integráció kettős természetében.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összegezve az eddigieket, azt mondhatjuk, hogy a termelési rendszer a horizontális termelési integráció egyik sajátos megjelenési módja. A termelési folyamatszervezés tartalmában, továbbá a termelés valamennyi tényezője optimális kombinációjának a kialakításában a *koordinációs* jelleg az uralkodó. Ugyanakkor a részt vevő gazdaságok *kooperációja* az adott ágazatra nézve sem *fogalmi ismérve* a termelési rendszernek.

A fejlődés eddigi tanulságai azt mutatják, hogy a termelési rendszer — jóllehet jelentős hatást gyakorol az abban részt vevők üzemi szervezetére, továbbá a termelés- és munkaszervezésére — nem jelenik meg egységes rendszerszintű szervezeti keretekben.

A termelési rendszerekben — a magas hozamszinteknek köszönhetően — jelentősen megnövekednek az előállított termékmennyiségek. Reálissá vált tehát a továbbfeldolgozás fejlettebb minőségi követelményeket támasztó igényeinek kielégítése is. A termelési rendszer keretében előállított termékmennyiségek hasznosítása, illetve továbbfeldolgozása — a sajátos szervezeti konstrukció miatt — mindmáig többnyire a tagvállalatok (élelmiszer-gazdaságok és termelőszövetkezetek) saját üzemkörében, elkülönült döntések alapján történik. A további koncentráció várhatóan előtérbe fogja helyezni itt a vertikális ágazati szerveződés szükségességét. Ez utóbbi esetben a rendszerközpont és a taggazdaságok közti koordinációs viszonyok, szervezeti változásokkal együtt, sokoldalú kooperációs viszonyokká válnak, nemcsak a rendszerközpont és a taggazdaságok, hanem ez utóbbiak egymás közti termelési-gazdasági viszonyaiban is.

A termelési rendszerek továbbfejlődésével összefüggésben is időszerűnek tekinthetjük a kapcsolódó népgazdasági ágazatok felépítésének átfogó szervezetrendszeri értékelését és a társadalmi szükségletek hatékonyabb kielégítéséhez igazodó megújítását. Az ily módon kialakult módosult szervezetrendszert nem alapjában más felépítési és irányítási konstrukciónak, hanem a meglévő fejlesztett változatának kell felfogni.

A mezőgazdasági nyersanyagtermeléshez kapcsolódó ipari tevékenységek ágazataiban indokolt változtatásokat követően a *végtermék-érdekeltség közvetlenebb pályái* épülnek ki az integrált vállalati kapcsolatokban. Ezt a kívánatos helyzetet úgy tekinthetjük, hogy a végtermék-érdekeltség a vertikális tagozódás minden szintjén, mintegy függvényyszerű kapcsolatba kerül a vállalati gazdasági hatékonyság fokozásával. Ez pedig a szükségletek kielégítésére összpontosított központi tervecélok eszközeinek érvényesülése számára is kedvező terepet kínál.

IRODALOM

- (1) Márton J.: A termelési rendszerek és a horizontális integráció az élelmiszer-gazdasági ágazatok fejlődésében. Kézirat. AKI, 1974. — (2) Márton J.: A vertikális integráció élelmiszer-gazdaságunkban. Gazdaság, 1972. 1. sz. — (3) Marillai V.: A gazdasági integráció kérdései az agrár-ipari kutatásokban. Gazdálkodás, 1975. 6. sz.

Тенде
правленне
щипе возм
тельности
фондов и
новой сис
туры пре
промышл

Die
eine vert
zwei Van
Tätigkeit
mulation
zweite V
Nahrung
Verflecht
nehmens

The
towards
the vert
activities
accumul
is repres
by chan
facturing
etc. firm

Keres
János

Korszer
üzemelt

A sz
vállalko
gezik, r
tető ön
eredmé
legelés
valóit.
dik: M
szervez
tékelés
E fejez
kat, m
mazna
könyve
féle m
nálhas

Тенденция развития производственных систем на промышленной основе идет в направлении вертикализации. Для вертикального развития производственных систем в принципе возможны два варианта. Одним вариантом является вертикальное расширение деятельности производственной системы. В этом случае имеется опасность раздробления фондов накопления. Более реальным и вероятным вариантом является формирование новой системы связей — между предприятиями сопровождающееся с изменением структуры предприятий — производящими средства производства, предприятиями пищевой промышленности, закупки и оборота.

Die Entwicklungstendenz der industriemässigen Produktionssystem zeigt auf eine vertikale Richtung hin. Die Förderung dieser Systeme kann theoretisch mittels zwei Varianten ausgeführt werden: Erstens, durch die Ausweitung der vertikalen Tätigkeiten auf Systemebene. In diesem Falle besteht aber die Gefahr dass die Akkumulationsfonds versplittert werden. Realistischer und wahrscheinlicher scheint die zweite Variante zu sein wonach, unter den Herstellern der Produktionsmittel, den Nahrungsmittelbearbeitenden-, den Ankaufs- und Absatzunternehmen usw. neuartige Verflechtungen ausgebaut werden, und die sich eng mit der geänderten Unternehmensstruktur verbinden.

The development trend of the industrial production systems in agriculture tends towards verticalization. Theoretically two alternatives are possible in respect with the vertical development of production systems. One is the extension of vertical activities at the level of the systems. In this case, however, the risk of fittering the accumulation funds exists. The other more realistic and more probable alternative is represented by creating a new-type system of relations — what is accompanied by changes within the structure of enterprises — between production-means manufacturing, food industrial processing, agrarian products purchasing and marketing, etc. firms.

Kereszturszky János—Szitó János—Szőke Molnár Lajos:

Korszerű eszétető berendezések üzemeltetése és értékelése

A szerzők igen fontos feladatokra vállalkoztak, amikor e könyvben összegzik, rendszerezik és értékelik az eszétető öntözés terén eddig elért fejlesztési eredményeket, és gazdaságossági mérlegelés alapján megszabják a jövő tennivalóit. A könyv négy fejezetre tagolódik: Műszaki adatok, az üzemeltetés szervezése, az öntözési szolgáltatás értékelése, a berendezések alkalmazása. E fejezetek olyan komplex információkat, módszereket és adatokat tartalmaznak, amelyek alkalmassá teszik a könyvet arra, hogy a szakemberek többféle munkakörben eredményesen használhassák. (Mezőgazdasági Könyvkiadó)

Dr. Benke István:

Érdek és ösztönzés

Magyar nyelven még nem jelent meg az érdekek és ösztönzés problémakörét ilyen komplex módon vizsgáló, elemző közgazdasági munka, s ilyen műre más szocialista ország szakirodalmában sincs példa. A könyv sok eredeti gondolatot tartalmaz. Ilyen mindenekelőtt az érdekek és a motiváció kapcsolatának, az érdekek, érdekeltség és érdektudat viszonyának a bemutatása, valamint a munka szerinti elosztás és a társadalmi juttatások kapcsolatának új vetületben való felvetése. Érdekes és napjainkban különösen megszívlelendő, amit a szerző az anyagiassággal kapcsolatban mond.

(Kossuth Könyvkiadó)

A GAZDÁLKODÁS

minden kedves olvasójának

sikerekben gazdag

boldog új esztendőt

kíván

A SZERKESZTŐSÉG

A
nyészté
térő és
adatai
a korsz
képző
MÉM
főállat
szakma
munká
K
kérdőív
tenyész
szolt k
adatok
laszok
tával i
a csop

T
személ
végzet
tottuk
zettsé
A
36%-a
E
megke